

انتشار گزیده‌های از اشعار «نیما یوشیج» ابتکاری است که کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به آن دست زده است. اما آیا این کار (چاپ گزیده‌های از اشعار یک شاعر معاصر برای نوجوانان) اصولاً درست است؟ آیا این اثر به اهداف خود که به گفته گردآورندگانش مهمترین آنها آشنا کردن نوجوانان با شاعر است دست یافته است؟ برای یافتن پاسخ این سؤالها، ناچار به طرح دو مقدمه هستیم که ممکن است ما را اندکی از بررسی کتاب مورد نظر دور کند.

بحث اول در مورد گزینه پردازی و سابقه و اهدافی است که گزینه پردازان را به این کار وادار می‌کند.

گزینه پردازی در ایران سابقه‌ای نسبتاً طولانی دارد، اما بیشتر شاعرانی که گزیده آثار آنان منتشر شده است از شعرای قدیمی بوده‌اند. از این گونه گزیده‌ها که به قدما اختصاص دارد، هم اکنون نیز بسیار یافت می‌شود. البته گزیده آثار شاعران معاصر هم در بازار کم نیست و روز به روز به تعداد آنها افزوده می‌شود؛ از جمله سلسله کتابهای شعر زمان ما که از معروفترین گزینه شعرهای موجود در بازار هستند. حتی گزینه پردازی برای نوجوانان هم در تاریخ نشر کتابهای ادبی ما سابقه دارد که البته بیشتر آنها یا با ساده‌نویسی یا با توضیحات و تلخیص فراوان به چاپ رسیده‌اند. برای مثال می‌توان به مجموعه چهار جلدی داستانهای مثنوی اشاره کرد که به اهتمام «محمدی اشتهاوردی» به چاپ رسیده است. در این مجموعه، علاوه بر ذکر ابیاتی از مثنوی، توضیحات مثنوی نیز دربارہ ابیات داده شده است تا کتاب در سطح نوجوانان باشد و ابیات برای خوانندگان قابل فهم گردد. اما تا آنجا که من مطالعه کرده‌ام، تا پیش از این، گزینه شعر شاعر معاصر برای نوجوانان به چاپ نرسیده است و به نظر می‌رسد این اولین بار باشد که به همت کانون پرورش فکری و شورای شعر کانون، به این اندیشه جامعه عمل پوشانده شده است.

اگر چه هر یک از گزینه پردازان برای کار خود دلالتی داشته‌اند که این دلایل ممکن است کاملاً شخصی باشند. مانند علاقه گزینه پرداز به یک شاعر یا از اهداف کلی و ادبی او سرچشمه گیرند، ولی می‌توان گفت که در کل، گزینه پردازی یک یا چند هدف از اهداف زیر را دنبال میکند:

الف) آشنایی با شاعر

مهمترین و ابتدایی‌ترین هدفی که یک گزینه پرداز ممکن است دنبال کند آشنا کردن مخاطبان و خوانندگان با شاعری است که به اعتقاد گزینه پرداز، به اندازه‌ای که شایسته‌اش است شناخته شده نیست.

برای این منظور، معمولاً گزینه پرداز مقاله مفصلی را در ابتدای کتاب خود می‌آورد و در آن شاعر، زندگی، نوع کار و ویژگیهای او، همچنین میزان و علت اهمیت آثارش را در جهان ادب شرح می‌دهد و سپس به ذکر گزیده‌های از بهترین شعرهای او می‌پردازد.

البته باید توجه داشت این کار در مورد شاعرانی انجام می‌شود که برای مخاطبان نسبتاً ناشناس و ناشناخته باشند، مثلاً هیچ‌گاه گزینه شعری از سعدی، فقط به این منظور تدوین نمی‌شود. زیرا سعدی در میان مردم آن قدر شناخته شده هست که انتشار یک کتاب

هدف دیگری که یک گزینه پرداز دنبال میکند آن است که بهترین شعرهای یک شاعر را در یک جلد کتاب گردآورد تا خوانندگان برای خواندن چند شعر خوب از آن شاعر دچار سردرگمی نشوند. این کار به خصوص در مورد شاعرانی که تعداد اشعارشان بسیار زیاد است مفید به نظر می‌آید. گزیده شعر بسیاری از شاعران معروف به همین منظور گردآوری شده است البته در مقدمه بعضی از گزینه‌هایی که چنین هدفی را دنبال می‌کنند نیز شرح حالی از شاعر به چشم می‌خورد، اما این شرح حال معمولاً بسیار کوتاه است و در بعضی از این گزیده‌ها هیچ مقدمه‌ای به چشم نمی‌خورد.^(۱) اگر بخواهیم در این مورد مثالی بیاوریم باید به گزیده شعرهایی که از اشعار سعدی، مولوی و دیگر شاعران طراز اول ادبیات چاپ شده‌اند اشاره کنیم. برای شاهد مثال بخشی از مقدمه کتاب گزیده قصاید سعدی، چاپ انتشارات علمی را که به قلم دکتر «محمد انوری» نوشته شده عیناً ذکر می‌کنیم:

«کتاب حاضر در مجموعه‌ای چاپ می‌شود که... هدف این مجموعه... این است که بهترین بخشهای هر اثر ادبی را در کتابهای نسبتاً کم حجمی، همراه با شرح و تحلیل، در دسترس دانشجویان و دیگر طالبان آن آثار قرار دهد»^(۲)

از میان گزیده شعرهای شاعران معاصر هم می‌توان به گزیده شعر شاملو که انتشارات ققنوس منتشر کرده است اشاره کرد. این کتاب که بدون مقدمه و تنها با یک مصاحبه با شاعر چاپ شده است، بهترین اشعار «شاملو» را در دسترس علاقه‌مندان قرار می‌دهد.

ج) آشنایی خواننده با سیر تحولات شاعر

هدف دیگری که گزینه پردازان، (به خصوص آنان که گزیده اشعار شاعران معاصر را منتشر می‌کنند) در نظر دارند، آشنا کردن مخاطب با سیر تحولات شاعر در زندگی ادبی وی، مراحل که پشت سر گذاشته تا به این مرحله برسد و خصوصیات شعر وی در هر دوره از فعالیت اوست. برای این منظور، معمولاً اشعار شاعر طبقه‌بندی می‌شوند و برای هر دوران از عمر هنری وی یک مقاله گونه مجزا نوشته می‌شود تا خواننده آن را به خوبی بشناسد. برای آشنایی خواننده با اشعار آن دوره خاص نیز چند شعر از آن دوره را بعد از مقاله می‌آورند. البته ممکن است این مقاله‌ها یکجا جمع در ابتدای کتاب چاپ شود.

گاهی این طبقه‌بندی براساس کتابهای شعر شاعر انجام می‌گیرد. یعنی توضیحاتی در مورد هر کتاب داده می‌شود و سپس برگزیده اشعار آن کتاب در ادامه می‌آید. مخاطبان این گونه گزینه‌ها، عموماً فراتر از مردم عامه و کسانی هستند که قصد آشنایی جدی تری با آن شاعر دارند.

از معروفترین گزیده شعرهایی که به این انگیزه تدوین شده‌اند، سلسله کتابهای شعر زمان ما هستند که استقبال خوبی هم از آنها شده است. قسمتی از مقدمه ناشران در کتاب اول این مجموعه را که گزیده اشعار «احمد شاملوست» نقل می‌کنیم:

«چنین کتابهایی ضمن اینکه موفق‌ترین شعرهای هر شاعر را به عنوان متن دربر خواهد داشت شامل

در جستجوی هدف گمشده

● حسین شیخ‌الاسلامی

■ نام کتاب: برگزیده اشعار نیما یوشیج (شعر معاصران - ۱)

■ گردآورنده: شورای شعر کانون

■ ناشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

■ چاپ اول: ۱۳۷۷

■ شمارگان: ۲۵۰۰۰ نسخه

■ تعداد صفحه: ۸۲ صفحه

■ قیمت: ۱۹۰ تومان

مستقل در سطح عامه، برای معرفی وی لازم نیست. بلکه این گزیده‌ها اهداف دیگری را دنبال می‌کنند که در ادامه به آنها نیز می‌پردازیم.

از میان گزیده شعرهایی که به این منظور گردآوری شده‌اند، کتاب شاعر آینه‌ها، گزیده‌های از اشعار «بیدل دهلوی» بیش از دیگر آثار در این زمینه موفق بوده است. اشعار این کتاب به همت «استاد شفیعی کدکنی» انتخاب و برای چاپ آماده شده است. «شفیعی» در ابتدای این گزیده شعر، در مقاله‌ای نسبتاً مفصل «بیدل» را به خوانندگان معرفی می‌کند و راجع به زندگی، خصوصیات و نوع شعر وی توضیحات کاملی می‌دهد و جالب اینکه در همین مقدمه، هدف خود را از چاپ این کتاب، معرفی «بیدل» به خوانندگان، بیان می‌کند.

(ب) گردآوری بهترین شعرهای شاعر در یک کتاب

مقدمه‌ای خواهد بود که بیش یا کم مسیر خاص شاعر را از آغاز ایام شاعری او تا به امروز نشان دهد» (۳)

هدف دیگری که گزینه پردازان، (به خصوص آنان که گزینه اشعار قدما را منتشر می‌کنند) در نظر دارند آن است که خوانندگان را با لغات و دشواریهای آن دوره خاص که شاعر در آن می‌زیسته آشنا کنند و سطح سواد مخاطبان را بالا برند خلاصه کردن متون کهن هم با چنین انگیزه‌ای صورت می‌گیرد. اگر گزینه پرداز چنین هدفی را در نظر داشته باشد. معمولاً ابیاتی را انتخاب می‌کند که در سطح سواد مخاطبان باشد و معنی لغات و ترکیبات مشکل را در حواشی یا پانویس‌ها شرح می‌آورد. بهترین مثال از این دست گزینه‌هایی است که با توضیحات دکتر «خلیل خطیب رهبر» به چاپ رسیده و عرضه شده‌اند.

چهار موردی که ذکر کردیم، عمده اهدافی بود که ممکن است یک گزینه پرداز دنبال کند. در پایان این بحث توضیح دو نکته ضروری به نظر می‌رسد: اول اینکه بیشتر گزینه پردازان هر چهار هدف مذکور را دنبال می‌کنند و هر چهار عامل را در تدوین گزینه خود در نظر می‌گیرند. اما گزینه پردازانی که برای مخاطب نوجوان کار می‌کنند، طبیعتاً نمی‌توانند انتظار داشته باشند که کتابشان نوجوانان را با سیر تحول شاعر آشنا کند، زیرا این بحث را می‌توان یک بحث فنی و فراتر از سطح نوجوانان دانست. نکته دیگر اینکه در گزیده‌ای برای مخاطب نوجوان، گاهی زیبایی شعر فدای قابل فهم و مناسب بودن اثر می‌شود. یعنی «قابل فهم بودن» یا داشتن «مضمونی در سطح فکری نوجوانان» ملاک اول انتخاب و «بهترین بودن»، ملاک و معیار دوم انتخاب شعر در این گونه گزینه‌هاست.

بحث دومی که طرح آن ضروری، به نظر می‌رسد، یادآوری خواصی از شعر معاصر کشور ماست؛ خواصی که گردآورندگان کتاب برگزیده اشعار نیما یوشیج نیز باید به آنها توجه کنند.

الف) زبان

زبان شعر معاصر، به خصوص شعر «نیما» زبانی دور از زبان امروز ما نیست و این بسیار طبیعی است. زیرا این اشعار حداکثر مربوط به ۸۰ سال قبل می‌شوند و طبیعتاً زبان در طول این مدت چندان تغییر نمی‌کند. از سویی دیگر، شعر امروز ما مانند شعر قدما نیست که از زبان مردم عامه دور و مختص طبقه افاضل باشد، بلکه شعر به میان مردم آمده است و با زبان آنان با خودشان صحبت می‌کند.

ب) رمزگرایی

رمزگرایی در شعر معاصر ما حضوری قوی دارد. در دوره پیشین به علت اختناق و جورعب و وحشت، شعر شاعرانی که نظراتی مخالف نظرات رژیم حاکم داشتند، به سوی نوعی رمزگرایی تمایل داشت و ما شاهدیم که این شاعران حرف خود را پیچیده در لفاظی اصطلاحات ظاهر فریب و گول‌زننده بیان کرده‌اند تا از تیغ سانسور و گزند رژیم شاهنشاهی در امان باشند. از بهترین مثالهایی که می‌توان در این مورد بیان کرد، شعر «داروگ» سروده «نیما یوشیج» است که اتفاقاً در گزینه

شعر مورد بحث هم چاپ شده است. «خشک آمد کشتگاه من

در جوار کشت همسایه
گرچه می‌گویند: می‌گیرند روی ساحل نزدیک
سوگواران در میان سوگواران
قاصد روزان ابری داروگ، اکی می‌رسد باران؟»
«نیما» در این شعر، در واقع از اوضاع ایران شکایت می‌کند و به کشت همسایه که همان شوروی سابق است غبطه می‌خورد، ولی این حرف را چنان در لغات ظاهر فریب می‌پیچد که اگر کسی امروز با افکار «نیما» آشنایی نداشته باشد به سختی می‌تواند به این موضوع پی ببرد.

مسائل اجتماعی طرح شده در شعر معاصر در شعر اجتماعی معاصر ما که بخش عظیمی از شعر نوجوانان را تشکیل می‌دهد، مطرح شده‌اند که در اجتماع امروز، تقریباً جای بی‌تازگی این موضوع تاریخ مصرف‌داشته شعر را ندارد. موضوع اشعار اجتماعی مطرح است. موضوعاً مانند حزب توده و کمونیسم، اختناق موجود در جامعه آن روزگار و فشاری که آن روز بر جامعه روشنفکری وارد می‌شد، موضوعات محوری شعر اجتماعی آن روز را تشکیل می‌دادند، اما امروز دیگر مبتلا به جامعه‌مانیستند و به همین دلیل از اشعار اجتماعی آن روز دیگر استقبال نمی‌شود، مگر آنکه آن مسائل امروز را در جامعه مطرح باشد برای نمونه به این دلیل از شعر «روزگار غریبی است نازنین» سروده «احمد شاملو» امروز هم استقبال می‌شود که بسیاری از خوانندگان این شعر، مسئله مطرح شده در آن مسئله جامعه امروز می‌دانند و با آن ارتباط برقرار می‌کنند.

حال که به دو بحث مقدماتی پرداختیم، وقت آن است که به سوالات مطرح شده در ابتدای مقاله پاسخ بدهیم. «آیا چاپ گزیده‌ای از اشعار یک شاعر معاصر برای نوجوانان درست است؟» و آیا این اثر به اهداف خود می‌رسد؟

جواب من به این دو سؤال منفی است. البته این جواب، متکی به استدلالاتی است که براساس دو مقدمه مذکور شکل گرفته‌اند. آیا این مجموعه به اهداف خود می‌رسد؟ خیر زیرا: نمی‌تواند مخاطب خود را با «نیما یوشیج» آشنا کند چون از طرفی آنچه در مورد «نیما یوشیج» در این کتاب آمده، تنها مقدمه‌ای دو صفحه‌ای، حاوی اطلاعاتی است که هر نوجوانی با مراجعه به یک دائرةالمعارف مختص یا یک مقاله کوچک هم می‌تواند به آنها دست یابد و از طرف دیگر، گردآورندگان این کتاب نمی‌توانند از مخاطبان کتاب انتظار داشته باشند که با خواندن اشعاری که در این کتاب چاپ شده است به شخصیت شاعر - نیما یوشیج - پی ببرند، زیرا همان طور که گفتیم شعر این دوره شعری رمزگرا است و فرد برای پی بردن به شخصیت و عقاید شاعر از شعرهایش باید با اوضاع اجتماعی دوره‌ای که شاعر در آن می‌زیسته و با مسائل و مشکلات آن به خوبی آشنا باشد و مطالعات زیادی داشته باشد تا بتواند معنای پیچیده در الفاظ را از شعر

بیرون بکشد و به علایق و سلاقی شاعر آگاهی پیدا کند و این کار نیازمند اطلاعاتی است که مخاطب مفروض این کتاب از آنها آگاهی ندارد.

به اعتقاد من، اگر مؤلفان این کتاب می‌خواستند نوجوانان را با «نیما» آشنا کنند، بهتر بود کتابی در مورد زندگی و شعر و شاعری او می‌نوشتند و در پایان هم چند شعر برای آشنایی با اشعارش ذکر می‌کردند، نه اینکه گزیده‌ای چاپ کنند که تنها دو صفحه پیشگفتار در مورد «نیما» داشته باشد و بقیه شناخت را به عهده مخاطب بگذارند.

این گزیده نمی‌تواند به خوبی با مخاطبان ارتباط برقرار کند. زیرا مسائل اجتماعی مطرح شده در آن چندان مناسب نوجوانان نیست و در بسیاری از موارد، حتی معنای لفظی شعر برای نوجوانان سنگین به نظر می‌رسد. مضامین اجتماعی شعرهایی مانند «داروگ»، «کاشتگاه» و «نیما» و نظایری از اشعار دیگر در سطح نوجوانان نیست. از سوی دیگر در این گزیده بهترین آثار شاعر جمع نشده‌اند، زیرا سادگی بخش شعرها، بیشتر در نظر رسیده است. همین دلیل در این مجموعه از برخی اشعار موفق «نیما» کلاً «افسانه» و چند شعر دیگر خبری نیست.

جداً از دلایلی که قبلاً ذکر کردم، اشکال اصولی و مهم دیگری هم به این کار وارد است و به نظر من این کار اصولاً نوعی بدفهمی نسبت به شعر معاصر است، زیرا این اشعار برای مخاطب نوجوان سروده نشده و معلوم نیست به چه مجوزی برای مخاطب نوجوان چاپ شده‌اند. اگر نوجوانان می‌توانند با این اشعار ارتباط برقرار کنند که دیگر نیاز به چاپ گزیده‌ای مخصوص آنان نیست و اگر قادر به ایجاد ارتباط نیستند ما به چه دلیل این اشعار را به نوجوانان عرضه می‌کنیم؟ لازم است یادآور شوم حتی اگر این اشعار در سطح نوجوانان هم باشند، ما باید هدف و جایگاه شعر را در نظر بگیریم و توجه را بر آن بکنیم. مخاطب مخصوص خود منتشر نماییم. توجه داشته باشید که شعر معاصر ما مانند شعر قدما نیست که مضمون بخش عظیمی از آن پند و اندرز باشد و به سن خاصی مختص نباشد، بلکه مضمون شعر معاصر، بیشتر مناسب بزرگسالان است. این اشعار برای مخاطب خاصی سروده شده‌اند. این تمهید باید همیشه و در کار همه ناشران و گزیده‌پردازان وجود داشته باشد که هر شعر را برای مخاطب خاص خود منتشر نمایند.

باید از گردآورندگان این کتاب - شورای شعر کانون - پرسید: «به راستی هدف شما از گردآوری چنین گزیده‌ای چه بوده است؟ آیا باید به دنبال هدف گمشده‌ای باشیم؟» □

پانویس‌ها:

- ۱- اگر گزیده تنها به همین انگیزه چاپ شده باشد، این گونه است.
- ۲- گزیده قصاید سعدی، به انتخاب دکتر شعار و مقدمه (دکتر انوری، شرکت چاپ و انتشار علمی)
- ۳- شعر زمان ما، احمد شاملو، به انتخاب معلم دکتر محمد حقوقی، انتشارات نگاه، ص ۱
- ۴- این تعبیر را من اولین بار از استاد آقای «طاهری» شنیدم که از ایشان تشکر می‌کنم.